

УДК 342.086

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5

Н.М. БАТАНОВА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу міжгалузевих та порівняльно правових досліджень Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ)
ORCID: 0000-0003-1828-6708*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

В статті досліджуються актуальні проблеми конституційно-правової відповідальності політичних партій в умовах викликів сьогодення. Аналізуються нормативні підстави застосування таких конституційно-правових санкцій як заборона утворення і діяльності політичної партії або анулювання реєстрації політичної партії у разі вчинення ними протиправних діянь. Ретроспективний аналіз практики заборони політичних партій та анулювання їх реєстрації в Україні в цілому вказує на позитивну динаміку розвитку вітчизняного законодавства про політичні партії та їх відповідальність протягом останніх років. У цей період суттєво розширилися та конкретизувалися підстави заборони політичних партій, було удосконалено механізм їх реалізації відповідно до концепції «демократії, що здатна себе захистити». Виклики російсько-української війни об'єктивно продемонстрували та переконливо довели, що діяльність будь-яких політичних партій які посягають на територіальну цілісність, безпеку та конституційний лад України, підтримують державу-агресора може і має бути заборонена в судовому порядку. Водночас, вітчизняна судова практика підтвердила відповідний європейський досвід та показала, що рішення про застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичної партії має бути належно обґрунтованим, базуватися на належній доказовій базі, не прийматися поспіхом, відповідати міжнародним стандартам, щоб унеможливити подальше оскарження дій держави у Європейському суді з прав людини тощо.

Ключові слова: конституційно-правова відповідальність, конституційний делікт, конституційно-правова санкція, заборона політичної партії, анулювання реєстрації політичної партії, підстави конституційно-правової відповідальності, політична партія, конституційний лад, воєнний стан, концепція воєнничої демократії.

Постановка проблеми. Повномасштабна російська агресія та запровадження воєнного стану в Україні актуалізували проблематику конституційно-правової відповідальності політичних партій, яка є ефективною гарантією конституційного ладу. Після удосконалення законодавства про політичні партії шляхом прийняття відповідних змін та доповнень, в Україні стало можливим заборонити протиправну антиукраїнську діяльність тих політичних партій, які посягали на територіальну цілісність, суверенітет, підрив безпеки держави, демонстрували прояви колабораціонізму, здійснювали пропаганду війни.

Стан дослідження. Окремі питання конституційно-правової відповідальності політичних партій досліджували такі вчені як І. Боднарчук, Г. Петришина-Дюг, В. Полевий, В. Розвадовський. Питанню заборони політичних партій присвятили свої праці Ю. Барабаш та Г. Берченко, Ю. Бевз, Б. Бернацький, Ю. Ключковський, І. Ковбас, О. Коцюруба, Д. Таран, К. Турчинов, В. Чорненський та інші.

Метою статті є дослідження законодавчої регламентації підстав конституційно-правової відповідальності політичних партій та їх реалізація на практиці в умовах викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний законодавець передбачив випадки обмеження утворення і діяльності політичних партій з боку органів державної влади, що цілком відповідає світовій практиці правового регулювання їх статусу. Так, у ч. 1 ст. 37 Конституції України закріплено, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про політичні партії в Україні» політичні партії припиняють свою діяльність шляхом реорганізації чи ліквідації (саморозпуску) або в разі заборони її діяльності чи анулювання реєстрації в порядку, встановленому цим та іншими законами України.

Дана стаття закріплює дві конституційно-правові санкції, які можуть застосовуватись до політичних партій у разі вчинення ними протиправних діянь – **заборону їх діяльності або анулювання реєстрації політичної партії.**

У ст. 5 Закону «Про політичні партії в Україні» закріплено нормативні підстави конституційно-правової відповідальності політичних партій у вигляді **заборони їх утворення і діяльності**, частина яких майже повністю співпадає з ч. 1 ст. 37 Конституції, а інша частина підстав була доповнена внаслідок прийняття Законів: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» від 3 травня 2022 р. [2], «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 р. [3] та «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» від 22 березня 2023 р. [4].

Так, утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення; 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки; 9¹) пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну; 10) виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації та/або Республіки Білорусь проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України; 11) глорифікацію, виправдання дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України, представників збройних формувань Російської Федерації, незаконних збройних формувань, банд, найманців, створених та/або підпорядкованих, та/або керованих, та/або фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та інші структури,

функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі люди» тощо; 12) пропаганду російської імперської політики відповідно до Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [5].

У даній статті законодавчо закріплені окремі елементи складу конституційних деліктів політичних партій: *об'єкт* (незалежність України, конституційний лад, безпека держави, державна влада та ін.), *суб'єкт* (політична партія), *об'єктивна сторона* (програми цілі або дії, спрямовані на ліквідацію незалежності України, підрич безпеки держави, незаконне захоплення влади, пропаганду війни, насильства та ін.). Встановлюється і вид *конституційно-правової санкції*, яка застосовується щодо політичної партії – **заборона утворення і діяльності політичної партії**.

У разі виявлення порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, Законом «Про політичні партії в Україні» та іншими законами України, згідно з ч. 1 ст. 21 Закону «Про політичні партії в Україні» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань (*Міністерство юстиції України*), невідкладно звертається до суду з *адміністративним позовом про заборону політичної партії*, у тому числі в разі виявлення фактів вчинення політичною партією дій, спрямованих на: ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрич її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки; порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України.

У даному випадку ми бачимо і *процесуальну складову конституційно-правової відповідальності політичних партій* («в судовому порядку за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади»).

Ч. 1. ст. 24 Закону регламентує підстави для застосування ще однієї конституційно-правової санкції до політичних партій – **анулювання реєстрації політичної партії**. Такими підставами є:

- невиконання політичною партією вимоги ч. 7 ст. 11 Закону про те, що вона протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію в порядку, встановленому цим Законом, своїх обласних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим;

- виявлення протягом трьох років з дня реєстрації політичної партії недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах;

- невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років.

Орган, який зареєстрував політичну партію (Міністерство юстиції України), має звернутися до суду з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва. Інші підстави для анулювання реєстраційного свідоцтва не допускаються.

Слід зазначити, що проблематика конституційно-правової відповідальності політичних партій актуалізувалася та загострилася після подій Революції Гідності, в умовах окупації РФ Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, частини територій у Донецькій та Луганській областях, адже питання захисту національного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави вийшли на перший план, зокрема тому що активізувалася підрична діяльність

проросійських політичних партій.

Так, 30 квітня 2014 р. Окружний адміністративний суд міста Києва повністю задовольнив позов Міністерства юстиції України і заборонив діяльність політичної партії «Руська єдність» своєю постановою [6] через те, що у її діях вбачаються неодноразові порушення вимог ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні», а саме заклики політичної партії до вчинення дій із захоплення державної влади в АРК та визнання реалізації таких закликів у вигляді створення формування, яке сприяло захопленню влади. Відповідно до Постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 13 травня 2014 року було заборонено діяльність Політичної партії «Руський Блок» [7] у зв'язку із закликами до повалення конституційного ладу та порушення територіальної цілісності України.

30 вересня 2015 р. Окружний адміністративний суд м. Києва за позовом Міністерства юстиції України постановив припинити діяльність Комуністичної партії робітників і селян [8] та Комуністичної партії України (оновленої) [9] через невідповідність їх найменування та/або символіки, статуту політичної партії вимогам Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Розгляд справи за позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України про заборону її діяльності Окружний адміністративний суд міста Києва завершив 16 грудня 2015 р. [10], проте апеляційний розгляд постанови суду першої інстанції тривав понад шість років. Лише 3 травня 2022 р. Шостий апеляційний адміністративний суд постановив: апеляційну скаргу Комуністичної партії України залишити без задоволення, а Постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 16 грудня 2015 р. залишити без змін [11].

5 липня 2022 р. прийнято ще одне рішення про заборону Комуністичної партії України у справі № 826/9751/14, провадження за якою було відкрито 11 липня 2014 р. «Наявні у матеріалах справи докази, аналіз яких здійснено Судом, є достатніми та дають підстави вважати про існування реальної загрози зі сторони Комуністичної партії України конституційному ладу та основним правам і свободам громадян України, спрямовані на завдання шкоди державній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України, оскільки в діях Партії, зокрема Голови Партії убачається виправдування окупаційних дій Російської Федерації українським у медійному просторі, такі не засуджені членами Партії, що є неприпустимим та свідчить про діяльність, яка заборонена згідно зі статтею 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» [12].

Як зазначають Ю. Барабаш та Г. Берченко, взагалі досвід «подвійної» заборони КПУ є унікальним, він підтверджує те, що насправді пропаганда комуністичного тоталітарного режиму означає не лише посягання на цінності демократії (плюралізм, права людини, свобода політичної діяльності), а й посягання на територіальну цілісність, ці аспекти є тісно переплетені і генетично взаємопов'язані [13, с. 69].

Для стабільності демократичного конституційного ладу держава може здійснювати конкретні заходи з метою його захисту. Європейський суд з прав людини наголосив на прийнятності концепції „демократії, здатної захистити себе“ (§ 51, § 59 рішення у справі „Vogt проти Німеччини“ (Vogt v. Germany) від 26 вересня 1995 року) та зазначив, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі „Партія добробуту та інші проти Туреччини“ (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13 лютого 2003 року). Потрібна певна рівновага між вимогами захисту демократичного суспільства і вимогами охорони прав особи (§ 32 рішення Європейського суду з прав людини у справі „Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини“ (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey) від 30 січня 1998 року). Саме тому кожного разу, коли держава вважає за потрібне посилатися на принцип „демократії, здатної захистити себе“, щоб виправдати втручання в права особи, вона має зважено оцінювати межі й наслідки передбачених заходів задля дотримання зазначеної рівноваги. Отже, як зазначив Конституційний Суд України, «з огляду на історію становлення

української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки» [14].

Початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну та запровадження воєнного стану призвели до кардинальних змін у регламентації та функціонуванні інституту політичних партій. Так, 18 березня 2022 року РНБО України прийняла Рішення щодо призупинення діяльності окремих політичних партій, введене в дію Указом Президента [15]. На період воєнного стану було вирішено призупинити будь-яку діяльність в Україні 11 політичних партій «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз Лівих Сил», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Опозиційний блок», «Наші» та «Блок Володимира Сальдо».

Своє рішення РНБО обґрунтувала враховуючи пряму військову агресію з боку РФ, зважаючи на антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підризу її безпеки, а також дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства, зважаючи на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану, урахування вимоги законів «Про правовий режим воєнного стану», «Про політичні партії», відповідно до ст. 107 Конституції України. Міністерству юстиції України необхідно було невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності політичних партій, зазначених у п. 1 цього рішення.

Слід зазначити, що в законодавстві не має такого поняття як призупинення діяльності політичної партії, підстав та відповідної процедури. Тому Рішення РНБО про призупинення зазначених політичних партій зазнало критики з боку вчених. Як зазначає з цього приводу В. Чорненький, навіть в нинішніх умовах воєнного стану конституційність рішення глави держави та РНБО щодо призупинення діяльності окремих політичних партій є дискусійним. Адже відсутність в законодавстві підстав та порядку призупинення діяльності політичних партій ставить під сумнів дотримання принципу верховенства права, який, на думку Конституційного Суду України, вимагає законодавчого закріплення механізму запобігання свавільному втручання органів публічної влади при здійсненні ними дискреційних повноважень у права і свободи особи [16, с. 14].

В період з березня по травень 2022 р. Верховною Радою України чотири рази змінено підстави для заборони політичних партій. Так, 3 травня 2022 року було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», яким розширилося коло підстав для заборони політичних партій (п. 10, 11 ст. 5 та ч.3 ст. 13 Закону «Про політичні партії в Україні»), також змінено судову процедуру розгляду питання про заборону політичних партій щодо підсудності таких справ, так і строків їх розгляду й оскарження.

Розширення підстав для застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичних партій шляхом прийняття доповнень до відповідного законодавства та зміна підсудності таких справ були позитивними кроками, що дало можливість швидко реагувати на виклики воєнного стану для запобігання протиправної діяльності політичних партій, які посягають на засади конституційного ладу, територіальну цілісність та безпеку держави, пропагують проросійські ідеї та виправдовують російську агресію.

Протягом 2022-23 років прийнято рішення про заборону 18 політичних партій: «Опозиційний блок», «Соціалісти», «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Соціалістична партія України», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих сил», «Опозиційна платформа – За життя», «Прогресивна соціалістична партія України», «Русь Єдина», «Щаслива Україна», «Комуністична партія України», «Робітничка партія України»

(марксистсько-ленінська), «Велика Україна», «Партія регіонів».

Позитивним є те, що у справах про заборону політичних партій, Апеляційний адміністративний суд неодноразово звертався до практики Європейського суду з прав людини та концепції войовничої демократії. Так, Апеляційний адміністративний суд обґрунтував своє рішення у справі про заборону політичної партії «Опозиційний Блок», серед іншого, концепцією «демократії, що здатна себе захистити», напрацюваннями ЄСПЛ щодо пропорційності втручання у свободу об'єднань [17]. Однією із правомірних підстав для заборони політичної партії, на думку ЄСПЛ, є те, що остання здійснює діяльність або просуває цілі, несумісні з фундаментальними демократичними принципами (справа *Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey*, 2003). Таким чином, концепція демократії, що здатна сама себе захистити полягає в тому, що демократія толерантна до усіх політичних ідей, окрім однієї – коли демократія має бути скасована.

Концепція «демократії, здатної захистити себе» (або войовничої демократії) знайшла своє відображення і у постанові Верховного Суду від 6 вересня 2022 року у справі Політичної партії «Партія Шарія». «Як засвідчила історія, агресивне несприйняття Української держави, заперечення її незалежності, суверенітету і територіальної цілісності, та й узагалі всього українського, яке донедавна озвучувалося і пропагувалося в медійному просторі, зокрема й в Україні, переросло зрештою у повномасштабну війну проти України, яка триває й дотепер. В умовах збройної агресії і спричинених нею загроз, які постали перед Українською державою, вона має право і обов'язок відстоювати національні інтереси, зберегти існуючий конституційний лад і демократичні інститути. На думку колегії суддів, у той час, коли Збройні Сили України, виконуючи свій конституційний обов'язок, боронять від російських окупантів територіальну цілісність і недоторканність України та її суверенітет, демократичні інституції теж мають проявити свою «войовничість», але вже на правовому полі. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу від впливу політичних партій, які реалізують ідеологічні та політичні наративи агресора, становить таку нагальну суспільну потребу з метою захисту демократичного суспільства та захисту прав і свобод громадян». «Політична партія, яка зареєстрована в Україні, і створена, як презюмується Законом, з метою формування і вираженню політичної волі громадян, участі у виборах та інших політичних заходах в Україні, але яка в дійсності сповідує і пропагує антиукраїнські – а правильніше проросійські – ідеї і сприяє таким чином окупантам у втіленні їхніх намірів, теж становить реальну загрозу національній безпеці, конституційному ладу України, її суверенітету і територіальній цілісності» [18].

У Рішенні Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 21 лютого 2023 р., яким було заборонено діяльність Політичної партії «Партія регіонів» [19], колегія суддів поділяє доводи позивача та третьої особи, що за даних умов в забороні діяльності цієї політичної партії існує об'єктивна соціальна потреба з метою захисту демократичного суспільства та прав і свобод громадян. Вказане обмеження націлене на забезпечення більшої стабільності країни, зокрема, в умовах ведення воєнних дій та інформаційно-психологічних операцій з боку держави-агресора, а тому вказаний захід є крайнім заходом, але виправданим в умовах сьогодення. Так, заборона діяльності даної політичної партії під час воєнного стану має на меті завадити зусиллям, спрямованим на розкол українського суспільства та підштовхування до співпраці з ворогом.

Щодо судової практики застосування такої конституційно-правової санкції як анулювання реєстрації політичної партії, слід зазначити, що упродовж 2020-2021 років Міністерство юстиції України звернулося до суду з позовами про анулювання реєстраційного свідоцтва 56 політичних партій. Підставою для анулювання реєстраційного свідоцтва партії відповідно до Закону «Про політичні партії» є невисування кандидатів на виборах Президента України та на виборах народних депутатів упродовж десяти років. Станом на кінець червня 2021 р. щодо 35 партій тривав судовий розгляд, у 18 випадках вимоги Мінюсту задоволені: (Партія захисників Вітчизни; Політична партія «ТРЕТЯ УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКА»; Всеукраїнська партія «Нова Сила»; Політична партія «Трудова Україна»; Політична партія «Всеукраїнський патріотичний союз»; Партія «НАШ

ДІМ УКРАЇНА” (нова назва ПП “Енергія”); Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю; Політична партія “Нова демократія”; Громадянська партія “ПОРА”; Політична партія “Україна Соборна”; Партія Труда; Політична партія “Совість України”; Партія “Київська Русь”; Політична партія “САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА”; Політична партія “Партія захисту прав людини”; Політична партія “ДІТИ ВІЙНИ “НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ””; Політична партія “Справедлива країна”; Політична партія “Універсальна партія України”, 2 справи залишено без розгляду, а у 1 випадку відмовлено [20]. Розгляд деяких справ триває і до цього часу через їх апеляційне або касаційне оскарження. Так, наприклад, справу щодо анулювання реєстрації політичної партії «Організація Українських Націоналістів» за касаційною скаргою «ОУН» Верховний Суд направив на новий апеляційний розгляд [21].

5 лютого 2024 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону №10463, яким пропонується встановити, що у період дії воєнного стану перебіг строку, визначеного ч. 1 ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України, зупиняється на строк дії такого стану [22], що є потрібним кроком, адже під час дії воєнного стану вибори не проводяться.

Висновки. Ретроспективний аналіз практики заборони політичних партій та анулювання їх реєстрації в цілому вказує на позитивну динаміку розвитку вітчизняного законодавства про політичні партії та їх відповідальність протягом останніх років. Детонатором суттєвих змін та доповнень у профільному законодавстві були події Революції Гідності, російсько-української війни починаючи з лютого 2014 року та, особливо, – після повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року. У цей період суттєво розширились та конкретизувалися підстави заборони політичних партій, було удосконалено механізм їх реалізації відповідно до концепції «демократії, що здатна себе захистити». Виклики російсько-української війни об’єктивно продемонстрували та переконливо довели, що діяльність будь-яких політичних партій які посягають на територіальну цілісність, безпеку та конституційний лад України, підтримують державу-агресора може і має бути заборонена в судовому порядку. Водночас, вітчизняна судова практика підтвердила відповідний європейський досвід та показала, що рішення про застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичної партії має бути належно обґрунтованим, базуватися на належній доказовій базі, не прийматися поспіхом, відповідати міжнародним стандартам, щоб унеможливити подальше оскарження дій держави у Європейському суді з прав людини тощо.

Список використаних джерел

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. №317-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 219.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 3 травня 2022 р. № 2243-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#n16>
3. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#n84>
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст.118.
6. Про заборону діяльності політичної партії «Руська Єдність»: Постанова Окружного

адміністративного суду міста Києва від 30.04.2014 р. № 826/4716/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801>

7. Про заборону діяльності політичної партії «Руський Блок»: Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.05.2014 р. №826/4717/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605>

8. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 30 вересня 2015 р. № 826/15406/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51867521>

9. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 30 вересня 2015 р. № 826/15405/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51867526>

10. Про заборону діяльності Комуністичної партії України: Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 16.12.2015 р. № 826/15408/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54392066>

11. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 3 травня 2022 р. 826/15408/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104242119>

12. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № 826/9751/14 пров. № П/857/17/22 від 05.07.2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793>

13. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. №1. С.54-75.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf

15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій: Указ Президента України від 18 березня 2022 р. № 153/2022 *Сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>

16. Чорненький В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. №1. С. 10-23. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2023-1/pdfs/2-vitalii-chornenkyi-zaborona-politychnykh-partii-umovakh-voiennoho-stanu-yii-vidpovidnist-konstytutsiinym.pdf>

17. Рішення Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 08.06.2022р. Справа №П/857/12/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>

18. Постанова Верховного Суду про апеляційну скаргу Політичної партії «Партія Шарія» на рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 16 червня 2022 року від 6 вересня 2022 року. Справа №П/857/1/22. *Сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb1_2780-22#Text

19. Рішення Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 21 лютого 2023 р. № П/857/1/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109286127>

20. ОПОРА: 18 судових позовів Мінюсту щодо анулювання партій вже задоволено, 35 ще розглядаються судами. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/opora-18-sudovikh-pozoviv-miniustu-shchodo-anuliuvannia-partii-vzhe-zadovoleno-35-shche-rozgliadaiutsia-sudami-23226>

21. Постанова Верховного Суду від 19 грудня 2023 року. Справа № 640/2933/20. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115761389>

22. Про внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» (щодо зупинення строку анулювання реєстрації політичної партії за неучасть у виборах на період дії воєнного стану): Проект Закону від 05 лютого 2024 р. №10463. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43639>

CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY OF POLITICAL PARTIES IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES

Nataliia M. Batanova, PhD in Legal Sciences, Senior Researcher, Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine).

E-mail: batanovanataliya@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5

Key words: constitutional and legal responsibility, constitutional tort, constitutional and legal sanction, prohibition of a political party, cancellation of registration of a political party, grounds for constitutional and legal responsibility, political party, constitutional order, martial law, concept of militant democracy.

The article examines the actual problems of constitutional and legal responsibility of political parties in the context of today's challenges. The author analyzes the normative grounds for applying such constitutional and legal sanctions as a ban on the formation and activities of a political party or cancellation of a political party's registration in case of unlawful acts. A retrospective analysis of the practice of banning political parties and canceling their registration in Ukraine generally indicates a positive trend in the development of national legislation on political parties and their responsibility in recent years. During this period, the grounds for banning political parties were significantly expanded and specified, and the mechanism for their realization was improved in accordance with the concept of "democracy that can defend itself". The challenges of the Russian-Ukrainian war have objectively demonstrated and convincingly proved that the activities of any political parties that encroach on the territorial integrity, security and constitutional order of Ukraine, support the aggressor state can and should be banned in court. At the same time, the national judicial practice confirmed the relevant European experience and showed that the decision to apply such a constitutional and legal sanction as a ban on a political party must be appropriately justified, based on a proper evidence base, not taken in a hurry, and comply with international standards to prevent further appeals against the state's actions to the European Court of Human Rights, etc.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The law of Ukraine "On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 26, st. 219
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the ban on political parties", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#n16>
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The law of Ukraine "On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The law of Ukraine "About the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy",

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#n84>

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The law of Ukraine "About political parties in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 23, st. 118

6. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2014), "On banning the activities of the political party "Russian Unity", no. 826/4716/14, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801>

7. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2014), "About the ban on the activities of the political party "Russian Bloc"", no. 826/4717/14, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605>

8. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), no. 826/15406/15, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51867521>

9. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), no. 826/15405/15, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51867526>

10. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), "About the ban on the activities of the Communist Party of Ukraine", no. 826/15408/15, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54392066>

11. Unified state register of court decisions. Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal (2022), no. 826/15408/15, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104242119>

12. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2022), no. 826/9751/14, П/857/17/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793>

13. Barabash, Yu., Berchenko, H. (2023). *Chy zdatna zakhystyty sebe demokratiia v umovakh vijny? (na dosvidi derzhavnoho budivnytstva pid chas rosij's'koi ahresii)* [Is democracy able to protect itself in the conditions of war? (on the experience of state building during the Russian aggression)]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], no. 1, pp. 54-75

14. Official website of the Constitutional Court of Ukraine. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 46 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On the Condemnation of the Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the Prohibition of Propaganda of Their Symbols" (2019), no. 9-p/2019, available at: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf

15. Website of the President of Ukraine. Decree of the President of Ukraine (2022). About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "Regarding the suspension of the activities of certain political parties", no. 153/2022, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>

16. Chornenkyi, V. (2023). *Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu ta yii vidpovidnist konstytutsiinym ta yevropeiskym standartam* [Prohibition of political parties under martial law and its compliance with constitutional and European standards]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* [Ukrainian Journal of Constitutional Law], no. 1, available at: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2023-1/pdfs/2-vitalii-chornenkyi-zaborona-politychnykh-partii-umovakh-voiennoho-stanu-yii-vidpovidnist-konstytutsiinym.pdf>

17. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2022), no. П/857/12/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Resolution of the Supreme Court on the appeal of the Political Party "Sharia Party" against the decision of the Eighth Administrative Court of Appeal, no. П/857/1/22, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb1_2780-22#Text

19. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2023), no. П/857/1/23, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109286127>

20. *OPORA: 18 sudovykh pozoviv Miniustu shchodo anuliuvannia partii vzhe zadovoleno, 35 shche rozghliadaiutsia sudamy* [OPORA: 18 court actions of the Ministry of Justice regarding the annulment of parties have already been satisfied, 35 are still being considered by the courts]. Available

at: <https://www.oporaua.org/vybory/opora-18-sudovikh-pozoviv-miniustu-shchodo-anuliuvannia-partii-vzhe-zadovoleno-35-shche-rozgliadaiutsia-sudami-23226>

21. Unified state register of court decisions. Resolution of the Supreme Court (2023), no. 640/2933/20, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115761389>

22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024). Draft Law. On Amendments to the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" (regarding suspension of the term of cancellation of political party registration for non-participation in elections during martial law), no. 10463, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43639>